

Valdemar III's regering og Christoffer II's tilbagekomst

AF

JAN KANSTRUP

I FORÅRET 1326 forbandt to af den danske krones største kreditorer, Ludvig Albertsen og Lars Jonsen, sig med grev Gerhard af Schauenburg om at fordrive Christoffer II og i hans sted indsætte Gerhards myndling, hertug Valdemar af Sønderjylland, som dansk konge. Christoffers forsøg på at dæmme op for denne revolution resulterede i første omgang blot i, at hans søn og medkonge Erik faldt i fangenskab, mens næsten hele landet faldt til Valdemar III, hvis håndfæstning udstedtes på Viborg landsting den 7. juni 1326; Gerhard indsattes som rigsforstander.

I mellemtiden var det lykkedes Christoffer at hverve tropper i Nordtyskland hos fyrst Heinrich af Mecklenburg og herrerne Johann og Henneke til Werle; prisen herfor havde været 12.000 mark sølv og pantsætning af Lolland, Falster og Møn for yderligere 14.000 mark sølv. Støtten var dog ikke tilstrækkelig til at redde Christoffers krone; efter kortvarige fjendtligheder retirede Mecklenburgs og Werles tropper atter til Nordtyskland, medbringende Christoffer, der endnu skulle blive dem til nytte, da der kort efter udbrød stridigheder om fyrstendømmet Rügen.¹ Herefter mødtes de sejrende i Nyborg til Danehof i august, for nøjere at regulere rigets forhold i forlængelse af Valdemar III's håndfæstning.

Mens det er relativt let at overse begivenhedsforløbet frem til Nyborg-mødet og at give en nogenlunde dækkende fremstilling af kronens bortforleninger og pantsætninger, er det vanskeligt at vurdere den nye regerings intentioner og evne til at forfølge disse. Kildematerialet er meget sparsomt og fortolkningsmulighederne derfor adskillige, afhængigt af de respektive historikers helhedssyn.

¹ Cfr. Erik Arup, Danmarks historie II, 1932, p. 71f.

I denne forbindelse vil det være naturligt at referere Arups tolkning, der var baseret på en indgående beskæftigelse med disse problemer. Ifølge Arup styrtedes Christoffer af en opposition, hvis program var rigets genrejsning gennem en fredelig afbetaling af dets gæld; dette program var det primære mål for formynderregeringen for Valdemar III, men som følge af modstand fra uansvarlige nationalister kørte denne gode regering fast og demissionerede til fordel for Christoffers tilbagevenden.²

Arups høje vurdering af formynderregeringens intentioner hviler på de akter der udstedtes i forbindelse med dens tiltræden og på selve forleningerne i øvrigt – samt på hans modvilje mod imperialistisk kongemagt og jysk væbnernationalisme. Den påståede »opfyldelsespolitik« fremgår ikke af formynderregeringens handlinger; den er en Arupkonstruktion, hvad der naturligvis ikke principielt udelukker dens rigtighed.

DET er dog muligt at få et fastere holdepunkt for en vurdering af formynderregeringens karakter, hvis man bevæger sig udenfor Danmark, til kronlenet fyrstendømmet Rügen.

Hovedkilden til stridighederne om fyrstendømmet Rügen i årene 1325–28 er en beretning, udstedt af 26 navngivne »consules noui et antiqui, necnon commune ciuitatis Gripeswold«, med den angivelige hensigt at de skildrede begivenheder skal tjene efterfølgende slægter som eksempel til efterfølgelse.³ Beretningens emne er således staden Greifswalds stillingtagen til og indsats i stridighederne om fyrstendømmet Rügen fra den gamle fyrsteslægts uddøen i 1325 til ordningen af fyrstendømmets tilhørsforhold ved freden i Brudersdorff den 27. juni 1328. Greifswaldberetningen er udateret, men må være affattet kort efter fredslutningen, der er den sidst omtalte begivenhed.

Greifswaldberetningen er af både politisk og kameral karakter. Jævn-sides med fremstillingen af begivenhedsforløbet anføres omkostningerne over stadens kasse ved de trufne dispositioner; de udgiftskrævende dispositioner er ikke indarbejdet i fremstillingen af begivenhedsforløbet, men anføres for sig, samlet i 3 omgange; beretningen afsluttes med en opgørelse af udgifter og tab for enkelte borgere og grupper af borgere.⁴

² Foruden Danmarkshistorien: Kritisk Vurdering af Klagedigtet af 1329, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1926; Om overleveringen af Valdemar 3.s haandfæsning og om kirketienden i Danmark i 13. og 14. aarhundrede, Scandia I, 1928.

³ DD (Diplomatarium Danicum) 2. r. X, nr. 38.

⁴ Denne sidste opgørelse er udeladt i DD, men medtaget i I. C. Dähnert, Pommersche Bibliothek V, 1756.

Greifswaldberetningen er altså en kommenteret regnskabsaflæggelse for krigsomkostningerne, hvori de ansvarlige redegør for deres bevægrunde og handlemåde. Den har karakter af en »hvidbog«, og der spores da også en apologetisk tendens; afvigelser af betydning er dog ikke fundet, hvor beretningen kan konfronteres med diplomatarisk materiale, hvad der omvendt forlener dens ukontrollerbare oplysninger med høj sandhedsværdi.

Den 8. november 1325 var fyrst Witzlaus III af Rügen død som den sidste af sin slægt.⁵ Fremfor andre prætendenter til det ledige fyrstendømme lykkedes det hurtigt for hertug Wartislaus IV af Pommern-Wolgast at sikre sig hyldning af stæder og landskaber;⁶ forleningen fra den danske krone trak derimod ud. Christoffer så ikke med milde øjne på Wartislaus' usurpation, men evnede på den anden side ikke at hindre den. Da revolutionen brød ud i Danmark i foråret 1326 indgik forholdene omkring det formelt ledige fyrstendømme Rügen i Christoffers forbundsforhandlinger med fyrst Heinrich af Mecklenburg og herrerne til Werle, således at disse sikrede sig en let ekstrarfortjeneste i forbindelse med deres tjeneste i Danmark, gennem en overenskomst af 3. maj 1326, der angiveligt var rettet mod Wartislaus' usurpation, men som reelt henviste Christoffer til at slutte forlig med ham, dvs. forlene ham med fyrstendømmet Rügen.⁷

Efter at have modtaget Christoffers forlening den 24. maj forstod Wartislaus at det var mere fordelagtigt at slutte forbindelse med det modsatte parti i Danmark;⁸ han sendte en befuldmægtiget forhandlingsdelegation til Danmark, og forbindelsen kronedes med en ægteskabskontrakt mellem Wartislaus' søn og Valdemar III's søster.⁹ Kort før revolutionen i Danmark fuldbyrdedes på Nyborgmødet i august 1326 døde hertug Wartislaus imidlertid i Stralsund den 1. august, efterladende sig to umyndige og én ufødt søn, hvis besiddelse af det nyerhvervede fyrstendømme Rügen kunne blive nok så problematisk.¹⁰

Efter nederlaget i Danmark fik Heinrich af Mecklenburg og herrerne til Werle ved Wartislaus' pludselige død et nyt og tilsyneladende lettere

⁵ Pommersches Urkundenbuch VI, 1907, nr. 3887.

⁶ DD 2. r. X, nr. 38, p. 35; cfr. Pommersches Urkundenbuch VI, nrr. 3890-98 og 3900-01.

⁷ DD 2. r. IX, nr. 262.

⁸ DD 2. r. X, nr. 38, p. 35f.

⁹ Ibid.; det konkrete tidspunkt nævnes ikke, men den relative placering i fremstillingen angiver begyndelsen af juli måned.

¹⁰ DD 2. r. X, nr. 38, p. 36.

objekt for deres virketrang. Den 6. august 1326 lod de sig i Rostock af Christoffer forlene med fyrstendømmet Rügen;¹¹ hovedparten af undervasallerne faldt hurtigt til dem, og snart havde de modtaget hyldning i de fleste af fyrstendømmets kontinentale landskaber; kun staden Stralsund og høvedsmanden for borgen Loitz forblev loyale overfor Wartislausarvingerne sammen med øen Rügen.¹² Megen støtte var der ikke at hente for Wartislausbørnernes interesser hos deres undervasaller og stæder i hertugdømmet Pommern-Wolgast, som påstod at det var udsigtsløst at tage kampen op,¹³ en indstilling der deltes af børnernes nærmeste slægtninge, hertugerne af Pommern-Stettin.¹⁴ Kun de tre stæder Greifswald, Anklam og Demmin gjorde fælles sag med Stralsund, som kernen i Wartislausbørnernes parti.

Greifswaldberetningen begrundet de tre stæders handlen med frygt for Mecklenburgs og Werles aggressionsplaner mod Pommern-Wolgast, når de først have erhvervet fyrstendømmet Rügen.¹⁵ Realiteten i denne frygt kan næppe vurderes, men derimod er det åbenbart at stæderne sikrede sig hovedindflydelsen på formynderstyrelsen for Wartislausbørnene ved resolut at påtage sig deres sag. Dertil kom at alle fire stæder måtte ønske at sikre det gode forhold til den nye regering i Danmark, der var skabt under Wartislaus' forhandlinger i juli måned;¹⁶ stæderne var allerede engageret mod Mecklenburg og Werle.

Den nye danske regering erkendte straks perspektiverne ved udviklingen i fyrstendømmet Rügen; den kunne ikke uden alvorligt prestige-tab tolerere at den fordrevne Christoffers bortforlening blev effektiv. Videre måtte den forvente at Mecklenburgs og Werles erobring af Rügen uvægerlig ville blive fulgt op af fornyede forsøg på at genindsætte Christoffer i Danmark. Wartislaus' forhandlingsdelegation, der stadig befandt sig i Danmark, kunne derfor sikre hans arvinger Valdemar III's forlening med fyrstendømmet Rügen og tilsagn fra Nyborgmødet om støtte mod andre prætendenter.¹⁷

¹¹ DD 2. r. IX, nr. 291.

¹² DD 2. r. X, nr. 38, p. 37 ff.; cfr. Pommersches Urkundenbuch VII, 1934-36, nrr. 4214-15.

¹³ DD 2. r. X, nr. 38, p. 40.

¹⁴ DD 2. r. X, nr. 38, p. 37; Stettinerhertugerne lovede ikke at modsætte sig Mecklenburgs og Werles erobring af fyrstendømmet Rügen.

¹⁵ DD 2. r. X, nr. 38, p. 40.

¹⁶ DD 2. r. IX, nr. 281, 4. juli 1326; Valdemar III stadfæster de 3's og Stralsunds privilegier i Danmark. DD 2. r. IX, nrr. 286-87, 14. juli 1326; Valdemar III vedgår Christoffers gæld til Stralsund og slutter forbund med den. DD 2. r. IX, nr. 290, 1. august 1326; Valdemar III's udvidede privilegier for Greifswald.

¹⁷ DD 2. r. X, nr. 38, p. 36.

Nyborgmødet måtte afbrydes. Det sidste brev derfra er en kort meddelelse 17. august fra Valdemar III til stæder og vasaller i fyrstendømmet Rügen og i hertugdømmet Pommern-Wolgast om at grev Gerhard inden 15 dage ville stille med 500 mand i Stralsund.¹⁸

Undsætningshæren ankom en af de første dage i oktober, ifølge Greifswaldberetningen omfattende 600 mand;¹⁹ stæderne kunne glæde sig over deres virksomme allierede. Den 5. oktober overtog Valdemar III, selv myndling, formynderskapet over Wartislausbørnene, Stralsund og hele fyrstendømmet Rügen, men indsatte som rimeligt var Gerhard som sin høvedsmand; han lovede at anerkende privilegier og gæld, og tilsagde sin støtte mod hvemsomhelst.²⁰ Samme dag udstedte Valdemar to privilegiebreve for Stralsund angående handelen på Skånemarkedet,²¹ og den 9. oktober gentog Gerhard som høvedsmand Valdemars løfter fra formynderskabserklæringen og lovede derudover ikke at træffe afgørelser » . . . in arduis negociis uel causis dictam ciuitatem cum toto principatu prenotato tangentibus . . . quam prius ad id consulum predictae ciuitatis consilium accedat uel assensus«. ²²

Dette sidste løfte holdt Gerhard ikke, og Greifswaldberetningen er i det hele taget utilfreds med hans aktivitet: Med sine store troppestyrker burde Gerhard let have kunnet forjage Mecklenburgs og Werles tropper, men i stedet sluttede han våbenstilstand med dem indtil næstkommende St. Hansdag uden at rådføre sig med stæderne først; omkring 12. oktober drog han tilbage til Danmark med sin hær, altså efter en halv snes dages ophold, efterladende sig 45 mand.²³

Årsagen til Gerhards hastige retræte var utvivlsomt at de endnu uafklarede forhold i Danmark ikke tillod længere tids fravær. Ved en kraftig, men kortvarig og derfor billig magtdemonstration havde han desuden sikret sig våbenstilstand med Mecklenburg og Werle, hvis opmærksomhed fastholdtes i Nordtyskland, således at *de* i hvert fald ikke ville vanskeliggøre den nye danske regerings konsolidering. Det samme havde Gerhard ikke kunnet opnå ved at uddrive dem af fyrstendømmet Rügen som ønsket af stæderne.

¹⁸ DD 2. r. IX, nr. 307.

¹⁹ DD 2. r. X, nr. 38, p. 40.

²⁰ DD 2. r. IX, nr. 322; det er usandsynligt at Valdemar selv var med i Stralsund; Greifswaldberetningen nævner ham ikke, men nævner tværtimod at *Gerhard* valgtes til formynder.

²¹ DD 2. r. IX, nrr. 323–24.

²² DD 2. r. IX, nr. 325.

²³ DD 2. r. X, nr. 28, p. 40f.

Mens våbenstilstanden stod på styrkede stæderne deres greb om Wartislausbørnernes lande og rustede sig ivrigt til krigens genoptagelse.²⁴ Så meget des mere skuffende blev det for dem, at Gerhard mod deres vilje forlængede våbenstilstanden for 3 år; da stæderne nægtede at overholde den forlængede våbenstilstand, unddrog Gerhard dem sin støtte; bønfoldelser om hjælp til forskellige danske stormænd gav kun falske løfter.²⁵

Gerhards beslutning kan selvfølgelig være følge af en fornyet politisk vurdering af forholdet til de nordtyske magter; men snarere er forlængelsen af våbenstilstanden for hele 3 år vidnesbyrd om, at formynderregeringen i sommeren 1327 endnu ikke havde konsolideret sin stilling i Danmark, og at der ikke i overskuelig fremtid ville være ressourcer til at hævde kronens interesser i Nordtyskland.

Herefter brød stæderne med den danske regering. Valdemar III's formynderskab ombyttedes med hertugerne af Pommern-Stettin's i august 1327, på vilkår der kraftigt understregede stædernes dominerende stilling.²⁶ Gerhards høvedsmænd på borgen Gartz nægtede at anerkende formynderskiftet og overgav først borgen til Stralsund efter en regulær belejring.²⁷ Gerhard ønskede ikke frivilligt at opgive kontrollen med fyrstendømmet Rügen; men han *kunne* tvinges.

Den danske regering kunne imidlertid ikke være tjent med at miste enhver indflydelse på fyrstendømmet Rügens skæbne. Frugtesløse forhandlinger om et landefredsforbund i vinteren 1328 er måske vidnesbyrd om forsøg på at komme til en forståelse med Mecklenburg og Werle;²⁸ senere kom det dog atter til en forståelse med stæderne ved en overenskomst med Greifswald den 1. maj 1328, hvori Valdemar III lovede 40 ryttere og ikke at slutte separatfred.²⁹ Hermed var Danmark deltager i de fredsforhandlinger der nu begyndte, da krigen ingen militær afgørelse kunne bringe.

Freden blev sluttet i Brudersdorff den 27. juni 1328; Mecklenburg

²⁴ DD 2. r. X, nr. 38, p. 41 ff.; cfr. Pommersches Urkundenbuch VII, nrr. 4270, 4306 og 4320.

²⁵ DD 2. r. X, nr. 38, p. 42f. og p. 45f.

²⁶ Pommersches Urkundenbuch VII, nr. 4334, 17. og 25. august 1327; hertugerne Otto og Barnims formynderskabserklæringer til hhv. Anklam og Greifswald.

²⁷ DD 2. r. X, nr. 38, p. 48f.; cfr. DD 2. r. X, nr. 35, freden i Brudersdorff, hvori bl.a. bestemmes at Gerhard og Stralsund skal forsone sig; formentlig i anledning af denne episode.

²⁸ DD 2. r. X, nr. 10 (før 21. februar 1328).

²⁹ DD 2. r. X, nr. 27; DD 2. r. X, nr. 38, p. 50, nævner dog kun 20 ryttere, som Greifswald endog selv måtte betale underhold for, mod overenskomstens lydende.

og Werle opgav deres krav på fyrstendømmet Rügen mod panter for 31.000 mark sølv; Danmarks rige var medtaget i freden, men tilsyneladende uden forudgående aktiv deltagelse i forhandlingerne.³⁰

Freden blev effektiv og herefter indvirkede forholdene i fyrstendømmet Rügen ikke længere på udviklingen i Danmark. Stridighederne havde forhindret Mecklenburg og Werle i et fornyet engagement i Danmark til fordel for den fordrevne Christoffer; men stridighedernes forløb afslørede også den nye danske regerings manglende evne til at hævde kronens interesser. Allerede den første våbenstilstand i oktober 1326 var et svaghestegn; men da var forholdene i Danmark dog endnu ikke helt afklarede og krævede de regerendes fulde opmærksomhed. Bruddet med stæderne i 1327 viser at den danske regering fortsat helt måtte hellige sig rigets interne forhold.

EFTER ekskursen til Rügen kan vi vende tilbage til spørgsmålet om karakteren af Valdemar III's regering. Arup tolkede bortforleningerne som udtryk for dens ærlige vilje til at opfylde kronens forpligtelser overfor sine kreditorer.³¹ Dette kan ikke anfægtes, for kreditorerne var synonyme med de nye magthavere; disse opfyldte *deres egne* krav på den danske krone.

Mens Gerhard fik Sønderjylland som arveligt fanelen uden tjenesteplicht, udlagdes Lolland, Falster og Femern til dækning af grev Johan af Kiels udgifter i forbindelse med revolutionen. Lars Jonsen fik tildelt Langeland ved siden af hans hidtidige besiddelse Ærø. Til Ludvig Albertsen oprettedes et formeligt nyt midtjysk hertugdømme mellem Kolding og Ribe, samtidig med at hans panterettigheder til hovedparten af Skåne og Blekinge godkendtes. Knud Porse anerkendtes som hertug af Sønderhalland, hvortil senere kom to skånske herreder; hertil Samsø og store sjællandske besiddelser omkring Holbæk med Søborg. Efter proces tildømtes Rønne herred Johan Uffesen, mens ærkesædet som kompensation for dette tab fik Vemmenhøgs herred; Rønne herred afkøbte ærkesædet Johan Uffesen og rådede herefter over hele Bornholm.³²

³⁰ DD 2. r. X, nrr. 35-36.

³¹ Kritisk Vurdering af Klagedigtet af 1329, p. 37 ff.

³² Cfr. Arup, Danmarks historie II, p. 78f. Arup regner dog Kalundborg blandt Knud Porses besiddelser, i overensstemmelse med M. H. Rosenørn, Greve Gert af Holsten og Niels Ebbeson af Nørreris II, 1901, p. 41. - De gange Kalundborg nævnes i de følgende år er det imidlertid i forbindelse med udstedelse af kongebreve uden Porses nærværelse, DD 2. r. IX, nr. 372 og DD 2. r. X, nr. 115; ved Christoffers tilbagekomst i 1329 var Kalundborg i hver fald *ikke* i Porses besiddelse, cfr. nednf. p. 16.

At denne hidtil eksempelløse udstykning af den danske kronens suverænitets³³ skulle være udtryk for vilje til at genrejse riget, er en tolkning Arup måtte have ført positivt bevis for, hvis den skulle kunne accepteres.³⁴ Mere nærliggende gennemtvang de mægtigste danske herremænd sammen med de holstenske grever en feudalisering af det danske rige; som sikkerhed for denne tilstands fortsatte beståen indsatte de en umyndig konge og udmeldte en formynderregering af sin egen kreds.³⁵ At denne regering ikke var i stand til at hævde kronens interesser udadtil viser udviklingsforløbet på Rügen; at den heller ikke var i stand til at administrere riget indadtil manifesteredes gennem oprør.

Ganske vist fremgik det af Valdemar III's håndfæstning at magtens tyngdepunkt skulle ligge på de årlige daneoffer; men det er uvist om disse overhovedet holdtes og i hvert fald evnede den store gruppe af mindre herremænd ikke at vinde lydighed for deres interesser hos den lille feudalt indstillede stormandsgruppe. Følgelig reagerede de – og bønderne – med oprør. Et sjællandsk bondeoprør er kendt fra en notits i Sjællandske krønike under 1328.³⁶ Oprørets årsag var et skattepålæg; det var tilsyneladende uden nogen national bevæggrund, men rettet mod formynderregeringen som sådan; følgelig blev det knægtet af Gerhard og de sjællandske herremænd i fællesskab.

I modsætning til den sjællandske skattenægterbevægelse havde den jyske væbneropstand en stærk national og tyskerfjendsk karakter. Hovedkilderne er Klagedigtet af 1329 og Jyske krønike;³⁷ desuden beretter Detmar om oprøret, men såvidt jeg kan se har hans meddelelser samme afledning som Jyske krønike og er derfor uden interesse i denne sammenhæng.³⁸

³³ Cfr. Aksel E. Christensen, *Kongemagt og aristokrati*, 1945, p. 109.

³⁴ Det er da heller ikke sket, cfr. Jørgen Olriks fremstilling i Schultz *Danmarks-historie II*, 1941, Aksel E. Christensen i *Kongemagt og aristokrati* og Erik Kjersgaard i *Politikens Danmarks historie IV*, 1963.

³⁵ Cfr. DD 2. r. IX, nr. 448, noten, at formynderregeringens ledelse i hvert fald i 1327 deltes mellem Gerhard og Ludvig Albertsen.

³⁶ *Annales Danici*, p. 171.

³⁷ Klagedigtet i *Scriptores minores I*, 1917–18, p. 480 ff., Jyske krønike *ibid.*, p. 452 f.; cfr. min afhandling, Huitfeldts fremstilling af Christoffer II's tilbagekomst til Danmark, *ndnf.* p. 97 ff.

³⁸ I. M. Andersson, *Erik Mendved och Venden*, 1954, p. 355, har for Erik Mendveds tid fundet oplysninger i *Annales lubicensis* og hos Detmar om danske forhold, som ikke kan stamme fra Rydårbogen, men må hidrøre fra Ribecannalerne (slutter 1324) eller Jyske krønike, eventuelt gennem et tabt mellemlid. – En afhængighed af en dansk kilde i slægt med Jyske krønike er – såvidt jeg kan se – også tilstede i Detmars skildring af den jyske opstand, *Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahr-*

Klagedigtet og Jyske krønike beretter overensstemmende om et jysk indfald i Sønderjylland, hvorunder Haderslev erobredes og afbrændtes, mens et angreb på Gottorp slog fejl; dette fejlslagne angreb dateres af Klagedigtet til palmesøndag.³⁹ Herefter beretter Jyske krønike videre – nu udtrykkeligt under 1329 – om et gentaget angreb på Gottorp, som atter slog fejl, med stort mandefald og mange tilfangetagne til følge.

hundert XIX, ed. K. Koppmann, 1884, p. 460 ff. – Mens Klagedigtet af 1329 beretter om erobringen af Haderslev, efterfulgt af et mislykket angreb på Gottorp palmesøndag (16. april), og agiterer for fornyet indsats, beretter Jyske krønike og Detmar begge om 2 angreb på Gottorp; en sammenstilling af de to kilders oplysninger vil godtgøre at de beretter om de samme begivenheder:

Jyske krønike

(Uden årsangivelse) . . . (Dani) transierunt in Synderiuciam ac castrum Hathersleef . . . incenderunt; perrexeruntque in Gothorp, et illud castrum similiter habuisent, nisi quidam Dani, qui pro dicto comite zelabant, populum auertissent.

Igitur anno domini M^o. CCC^o. XXIX° conuenerunt omnes Jutenses in bello ante castrum Gothorp contra comitem Gerardum; ibique victoriam propter prodicionem quorundam Danorum amiserunt, multis prostratis innumerisque captis, qui per diuersas partes Teutonic sunt abducti.

Detmar

(1328) In deme herueste toghen de Denen mit groter macht vor Gottorpe, unde wolden greven Gherde, de buten landes do was, dat hus afwinnen; dat wederstunt greve Johan manliken mit den Holsten, unde untsatte dat hus . . .

(1329) Des heruestes toghen de Juthen mit erer grotesten macht vor Gottorpe. dar weder besammelde sic greve Ghert, unde stridde mit en uppe deme Hesterberghe. den seghe eme God gaf weder so vele volkes, des so vele dar slaghen wart unde der rikesten so vele vanghen wart, dat de Holsten worden rike.

Detmars afvigelser fra Jyske krønike er følgen af en naturlig bearbejdelse af en tysk-fjendtlig fremstilling: Haderslevs erobring udelades fordi der er tale om et tysk nederlag; Johans indsats i 1328 erstatter »quidam Dani«, da Detmar ingen grund har til at meddele positive træk om danskerne, der i 1329 karakteriseres som »vil unstede in erer handelungh«. (At Johan faktisk skulle have støttet Gerhard ved denne lejlighed virker ret usandsynligt, da han netop på denne tid spekulerer i Gerhards fortrædeligheder, cfr. ndnf. p. 11f.).

M.h.t. dateringerne har Detmar ikke kendt Klagedigtet, og derfor ikke dateringen palmesøndag for det første angreb på Gottorp; men da Jyske krønike nævner det umiddelbart før den udtrykkelige tidsangivelse 1329, gætter han naturligt nok på 1328. Jyske krønike er imidlertid så sparsom med sine tidsangivelser og så suveræn overfor begivenhedernes kronologiske rækkefølge, at man intet kan lægge heri.

Med påvisningen af Detmars slægtskab med Jyske krønike løses vanskeligheden ved at forene de berettende kilders vidnesbyrd om angrebene på Gottorp. Erslev, Fra Holstenervældens Tid i Danmark (1325–1340). 1. Det saakaldte Slag paa Hesterbjærg 1325; Jydernes Angreb paa Gottorp, HT 6. r. VI, havde søgt at løse problemet gennem harmonisering, mens Arup i Kritisk Vurdering af Klagedigtet af 1329, p. 34f., tilsidesatte Detmar som altid værende fjernere fra de danske begivenheder.

³⁹ Palmesøndag 1329 var den 16. april.

Jyske krønike angiver i begge tilfælde nogle danskes støtte til Gerhard som årsag til nederlaget og har formentlig formynderregeringens kerne, de store herremænd, i tankerne. Den jyske væbneropstand må være brudt ud i begyndelsen af året 1329;⁴⁰ på det tidspunkt havde Gerhards stærkeste forbundsfælle i formynderregeringen Ludvig Albertsen ligget i sin grav i flere måneder,⁴¹ hvad der muligvis kan forklare de utilfredse jydere mod på handling.⁴²

Selvom opstandens styrke i det store hele var brudt efter det andet mislykkede angreb på Gottorp, varede det endnu et års tid før dens formentlige leder biskop Jacob af Ribe måtte forlige sig med Gerhard – og da på lempelige vilkår.⁴³ Oprøret havde nemlig skabt lejlighed til virkeliggørelsen af andre konspirationer mod Valdemar III's regering, grev Johan af Kiels planer om at genindsætte sin kære »frater uterinus« Christoffer som dansk konge.

Det må straks fastslås, at der ingen forbindelse var mellem den jyske væbneropstand og Christoffer. Jyske krønike hævder ganske vist at danskerne »... in odium Teutonicorum Christoferum reuocabant«,⁴⁴ men der er ingen grund til at tage påstanden for direkte pålydende. Det vil fremgå af den følgende gennemgang af Christoffers tilbagekomst, og det fremgår – e silentio – med al ønskelig tydelighed af Klagedigtet, der intetsteds omtaler Christoffer; i Jyske krønikes tilbageskuende fremstilling indgår Christoffers tilbagekomst derimod som led i en beretning om national dérouté, som fordrer danskernes aktive tilbagekaldelse af ham.⁴⁵

EFTER sin fordrivelse i 1326 havde Christoffer måttet æde Heinrich af Mecklenburgs nådsensbrød i Rostock, magtesløs og foreløbig uden udsigt til at vende tilbage til Danmark.⁴⁶ Ganske vist meddeler Huitfeldt en række brevreferater, hvorefter Christoffer udfoldede en betydelig diplomatisk aktivitet og erhvervede støtte både hos kejseren og i Danmark, men en nærmere undersøgelse af disse referater afslører dem som konstruktioner fra Huitfeldts hånd.⁴⁷ Afslutningen af stridighederne om

⁴⁰ Før det første angreb på Gottorp.

⁴¹ Han døde mellem 29. maj og 13. august 1328, cfr. DD 2. r. X, nr. 33 og 42.

⁴² Den ene af væbneropstandens ledere, biskop Jacob af Ribe, må i hvert fald have følt sig lettet ved Ludvig Albertsens død, da netop Ribe havde hørt til dennes besiddelser.

⁴³ DD 2. r. X, nr. 244, 1. oktober 1330.

⁴⁴ *Scriptores minores* I, p. 453.

⁴⁵ Cfr. Huitfeldts fremstilling af Christoffer II's tilbagekomst til Danmark, p. 97f.

⁴⁶ Cfr. DD 2. r. IX, nr. 427–28 og DD 2. r. X, nr. 16.

⁴⁷ Cfr. Huitfeldts fremstilling af Christoffer II's tilbagekomst til Danmark, p. 100ff.

fyrstendømmet Rügen med freden i Brudersdorff bragte ingen bedring af Christoffers muligheder; Heinrich af Mecklenburg og herrerne til Werle var ikke indstillede på selvstændigt at påtage sig et nyt felttog i Danmark, tværtimod blev fyrst Heinrich snart indviklet i nye nordtyske stridigheder.⁴⁸

Endnu den 12. november 1328 befandt Christoffer sig i Rostock,⁴⁹ men den 30. var han kommet til Lübeck for at føre forhandlinger med grev Johan; resultatet foreligger i tre breve.⁵⁰ Med det første anerkendte Christoffer Johans krav på Femern med et løfte om arvelig forlening så snart han var genindsat i Danmark. Med det andet erkendte han en gæld på 20.000 mark sølv til Johan; halvdelen blev dækket ved pant i Lolland mens den anden halvdel skulle betales i rater indtil Mikkelsdag 1331; til gengæld skulle Johan stille 100 ryttere til Danmarks erobring; blev flere tropper nødvendige skulle Johan have særskilt betaling herfor, ligesom Christoffer i øvrigt skulle svare for krigsomkostningerne. Med det tredje brev lovede Christoffer at skaffe godkendelse af forlenerne fra alle vedkommende i Danmark når han var genindsat.

Johan var i forvejen i besiddelse af både Femern og Lolland, såvel som Falster;⁵¹ på den baggrund tager Christoffers ydelser sig beskedne ud; men for Johan må det have været afgørende, at der ikke var tale om en endelig opgørelse. Når først Christoffers tilbagekomst var foregået i kraft af *hans* militære bistand kunne kravene opskrues, idet bestemmelsen om særskilt betaling for ekstra tropper og krigsomkostninger ville afgive det formelle påskud, Christoffers afhængighed af ham det reelle. Hvad der end kan have givet Johan anledning til at finde tiden moden til at styrte Valdemar III's regering, så havde han dog forregnet sig. Tilsyneladende foranledigede hans forbund med Christoffer formynderregeringen til at fraerobre ham Falster.⁵²

Den jyske væbneropstand skabte imidlertid bedre konjunkturer for Johans og Christoffers planer; Gerhard måtte nu erkende at han ikke længere var i stand til at opretholde Valdemar III's danske kongemagt,

⁴⁸ DD 2. r. X, nrr. 68-69, begge 16. november 1328. I januar 1329 døde fyrst Heinrich, bundløst forgældet, cfr. H. Witte, Mecklenburgische Geschichte I, 1909, p. 202.

⁴⁹ DD 2. r. X, nr. 67.

⁵⁰ DD 2. r. X, nrr. 73-75.

⁵¹ Cfr. ovnf. p. 7.

⁵² DD 2. r. X, nrr. 193-94, register i Kalundborgske Registratur over 4 breve, hvorefter Niels Svej får erstatning af Knud Porse og Jens Hasenbjerg på kong Valdemars vegne ». . . for then skade hand fick vti legerit for Nykiøbing slot, ther det bleff wundet: anno: miiij^cxxix . . .«. Det er mest naturligt at se denne begivenhed som formynderregeringens reaktion på Johans forlig med Christoffer.

og indgik i forsommeren 1329 et forlig med Johan og Christoffer i Lübeck. Forliget er kendt gennem Detmars referat, som oplyser » . . . dat de koning scholde greven Gherd gheven achtentich dusent lodighe marc sulveres; darumme scholde he em weder laten sine land«; som garant » . . . namet greve Johan de vorder to sic, unde let greven Gherde den Denschen wolt, de eme stunt vor ver dusent marc lodighes sulveres; dat hus to Plone unde achte kerspele ummelanghe leghen satte he em vor acht (eyn) dusent lodighe marc to losende«. Til gengæld herfor modtog Johan halvpert i Vordingborg, og altså Gerhards accept af at Christoffer genindsattes i Danmark. De resterende 58.000 mark sølv skulle Gerhard have » . . . van den landen des rykes, de he hadde under sic . . .«. ⁵³ Hvad dette sidste nærmere indebar oplyser Detmars referat ikke; men den 15. juli 1329 indgik Gerhard og Johan en supplerende overenskomst i Hansühn, sikkert uden Christoffers vidende.

⁵³ Detmar, op. cit., p. 460, under 1329; u.d. er forliget også kendt fra en lübsk 1700-tals registratur. – DD 2. r. X, nr. 72, vil sætte dette trekantforlig i forbindelse med forliget i Lübeck den 30. november 1328, med den begrundelse at Detmar sikkert bringer sit referat som indledning og forklaring til sin skildring af begivenhederne i Danmark i 1329; videre anføres det i DD at Johan intet opnår ved dette forlig, men at de to efterfølgende breve, DD 2. r. X, nr. 73–74, giver oplysning herom. – Nu opnår Johan med disse to breve imidlertid ikke andet end Christoffers godkendelse af sine faktiske danske besiddelser, endog med fradrag af Falster, mod et løfte om 10.000 mark sølv i en uvis fremtid. Her er altså intet argument at hente for dateringskonjekturen. Jeg er ikke i stand til at se 1328-forliget som andet end rettet imod Valdemars danske kongemagt, og dermed mod Gerhard. – Videre føres DD's udgiver af sin dateringskonjektur til at rette Detmartekstens pantenum for Plön til 16.000 mark sølv (Detmarmanuskripterne har »achtentich«, som den tidligere Detmar-udgiver E. H. Grautoff retter til »achteyn«; det er anderledes nærliggende end den radikale rettelse til »sostyn«), som sammen med de 4.000 mark sølv for Dänischwold giver Christoffers gæld til Johan, iflg. DD 2. r. X, nr. 74. Denne konjektur må falde med påvisningen af at de 20.000 mark sølv *ikke* er en skadesløsforpligtelse fra Christoffer til Johan for en given kaution, *men* er Christoffers anerkendelse af Johans allerede eksisterende krav på den danske krone og betaling for kommende tjenester. DD's konjektur bygger på en forbindelse der ikke eksisterede mellem de forskellige opgivne pengesummer. – Om overenskomsten mellem Gerhard og Johan i Hansühn den 15. juli 1329, DD 2. r. X, nr. 132, hvor de bl.a. aftaler betingelserne for Johans genindløsning af Plön, bemærker DD's udgiver, at da den » . . . er et forligsbrev mellem greverne, må pantsættelsen ligge en del forud i tiden« (nemlig november 1328). Der *havde* været uoverensstemmelser som følge af Johans planer om at genindsætte Christoffer, men de fremgår ikke af Hansühnforliget, som beskæftiger sig med hvad der bør ske i fremtiden, *nemlig* hvordan greverne vil regulere og harmonisere deres indsats i Danmark, indtil de er holdt skadesløse og gjort skyldfri og Plön er genindløst. – Som *umiddelbar* forudsætning for Hansühnforliget passer det af Detmar refererede trekantforlig fortrinligt. Konjekturen er unødvendige, Detmars tekst kan tages for pålydende under 1329, før 15. juli. – Dog er jeg ikke utilbøjelig til at mene, at det første punktum af den i DD refererede Detmartekst skal opfattes som refererende til Lübeckforliget af 30. november 1328.

Greverne henskød eventuelle tvivlsspørgsmål og stridigheder til en voldgift, med særligt henblik på ». . . alle de slote de wi nu in deme ryke to Denemarken hebben eder noch winnen vnde weruen moghen mit minne eder mit vnminne . . .«, som af de udpegede voldgiftsmænd skulle holdes til grevernes fælleshånd. Aftalen skulle løbe indtil ». . . wi van den sloten in deme ryke to Denemarken sceden sin. vnde we scadelos vnde scultlos maket sin. vnde de herscop to Plone loset is . . .«. ⁵⁴ Greverne havde hermed aftalt i fællesskab at skaffe sig så store besiddelser som muligt i Danmark, som panter for deres pengekrav. Aftalen var en triumf for Johan, der herved erhvervede sig lige ret i Danmark med Gerhard, og et tilsvarende nederlag for denne, som nu måtte opgive sin stilling som rigsforstander.

Omkring tidspunktet for trekantforliget i Lübeck sørgede Christoffer for at skaffe sig nogle forbundsfæller udover Johan, måske for ikke at være fuldstændig afhængig af ham alene. Den 25. juni 1329 forlenede Christoffer den nu afdøde Heinrich af Mecklenburgs sønner med Rostock, Gnoien og Swan på samme vilkår som faderen, dvs. bl. a. mod tjeneste med 50 ryttere. ⁵⁵ Tre dage senere pantsatte han mønten i Randers til hertug Albrecht af Sachsen-Lauenburg for 1.000 mark sølv til gengæld for støtte i Danmark, ⁵⁶ og endelig forlenede han den 10. juli en ridder arveligt med en tredje persons gård på Sydfyn til gengæld for tjeneste med tre ryttere. ⁵⁷ Derudover gav Christoffer på Johans opfordring staden Kiel nye rettigheder i Danmark ⁵⁸ og bekræftede Rostocks privilegier. ⁵⁹ Såmeget er bevaret og mere må være tabt, herunder en overenskomst med Werlerne der fulgte Christoffer og Johan på felttoget i Danmark, hvor de også varetog gamle interesser, bl. a. gennem en særlig traktat med kong Magnus af Sverige-Norge mod Knud Porse. ⁶⁰

⁵⁴ DD 2. r. XX, nr. 132.

⁵⁵ DD 2. r. X, nr. 124.

⁵⁶ DD 2. r. X, nr. 126; Christoffers løfte, ». . . cum domino Gherardo nullam faciemus unionis compositionem. nisi prius dicto domicello Alberto de debitis quibus Gherardus predictus comes Holtzacie obligatur eidem fuerit satisfactum amicitia uel in iure.«, indicerer at det af Detmar refererede trekantforlig endnu ikke var indgået.

⁵⁷ DD 2. r. X, nr. 130; der er en lakune i diplomtet, hvor den fremtidige tjeneste af lenet bestemmes. Aftalen er ikke ført ud i livet, idet den oprindelige ejer er i besiddelse af gården endnu i 1332, DD 2. r. X, nr. 399. – Dette er i øvrigt det eneste kendte eksempel på arvelige småforleneringer i Danmark, cfr. M. Mackeprang, *De danske Fyrstelen i Middelalderen*, HT 6. r. VI, p. 141, og Aksel E. Christensen, *op. cit.*, p. 165.

⁵⁸ DD 2. r. X, nr. 127.

⁵⁹ DD 2. r. X, nr. 135.

⁶⁰ DD 2. r. X, nr. 147, 22. august 1329; det nævnes heri at såvel Werlerne som kong Magnus tidligere havde indgået traktater med Christoffer.

I august 1329 indledte Christoffer og Johan deres felttog mod de østdanske øer; Sjællandske krønike beretter at Christoffer »... primo in Lollandiam se recepit et per Falstriam transiens castrum Nycøpingh fecit obsideri«. ⁶¹ Formentlig i begyndelsen af september nåede de Vordingborg; ⁶² Sjællandske krønike og Detmar beretter overensstemmende hvorledes »rustici« – »de Denen«, vel de sjællandske bønder, lejrede sig om Vordingborg af had til Christoffer, ihukommende hans forrige regeringsførelse; de østdanske herremænd under Knud Porses ledelse var næppe mødt op for at hylde Christoffer, men må i sidste øjeblik have foretrukket en fredelig overenskomst, fremfor at forlade sig på en tvivlsom militær afgørelse. ⁶³

Under alle omstændigheder opnåede de østdanske herremænd et forlig der for Porse personlig indebar en betydelig gevinst, samtidig med at den afslørede Christoffers fuldstændige afhængighed af Johan. Først tilbød Roskildebispens høvedsmand på København at overgive borgen til Christoffer, men det blev Johan der satte sig i besiddelse af den ved hjælp af sine tropper. ⁶⁴ Dernæst traf Johan aftale med Ludvig Albertsens arvinger om overdragelse til sig af den skånske hovedborg Helsingborg sammen med statsfangen Erik Christoffersøn: ⁶⁵ Den 28. september 1329 tog Johan Ludvig Albertsens hustru, børn og broder under sin beskyttelse og tillod dem at udføre deres gods af Helsingborg slot; til gengæld for denne indirekte udtalte overdragelse af deres skånske panter lovede Johan at skaffe dem Blekinge, Lister og Hindborg herred samt mønten i Lund, som panter for 8.000 mark sølv; indtægterne af panterne og deres gæld til forskellige herrer, som Johan påtog sig at betale, skulle afkortes i hovedstolen. Desuden bekræftede Johan deres besiddelse af kronens gods i Thy og Mors og tillod Albert Albertsen særskilt at nyde Hjerm herred med Holstebro på livstid. ⁶⁶ Denne aftale blev imidlertid ikke realiseret, idet fru Else Pedersdatter den 30. oktober var i stand til at skaffe sig en mere fordelagtig overenskomst med Johan, hvorved Färs herred m. m. lagdes til pantegodset, samtidig med at Ludvig Albertsens arvinger fritoges for at aflægge regnskab for hans og deres egne hidtidige indkomster af kronens gods. ⁶⁷

⁶¹ Annales Danici, p. 171; fejlagtigt under året 1328.

⁶² Efter sejren ved Vordingborg træffes Christoffer første gang i København den 21. september 1329, DD 2. r. X, nr. 152.

⁶³ Annales Danici, p. 171, Detmar, op. cit., p. 461.

⁶⁴ Annales Danici, p. 171.

⁶⁵ Ludvig Albertsen var død mellem 29. maj og 13. august 1328, cfr. ovnf. note 41.

⁶⁶ DD 2. r. X, nr. 156.

⁶⁷ DD 2. r. X, nr. 166.

Ved begge overenskomster havde Johan garanteret Ludvig Albertsens arvingers besiddelser og handlemåde mod indsigelser fra Gerhard og Valdemar, eventuelt at skaffe dem erstatningsgods i Sjælland og Skåne for gods de måtte miste på Fyn og i Jylland. Johan regnede altså med muligheden af et brud med Gerhard, formentlig fordi han allerede nu var begyndt at disponere i strid med Hansühn-overenskomsten. Bruddet opstod i hvert fald, og Johan var – såvidt vi kan se – heller ikke i stand til at skaffe Ludvig Albertsens arvinger de lovede jyske panter, hvorimod de nok fik overdraget de lovede panter i Skåne.⁶⁸

En række danske herrer havde medbeseglet Johans overenskomster med Ludvig Albertsens arvinger; for dem lå overenskomstens største værdi i bestemmelsen om, at Erik Christoffersøn skulle bringes for et Danchof ». . . giørendis aff hannem huad som de beste rigens mend effter vort raad siunes om hannem . . .«; hermed fik de danske herrer den bedste garanti for et godt forlig med Christoffer.

Mens Johan sikrede sig kongemagtens reelle magtgrundlag måtte Christoffer nøjes med at udstede forleningsbreve til sine øvrige hjælpere;⁶⁹ ganske vist søgte han at sætte sin ringe magt ind mod Johans egenmægtige råden, men måtte kapitulere totalt på et møde i Ringsted i november.⁷⁰ Den 11. november måtte han godkende samtlige Knud Porses retmæssige besiddelser og dertil føje en arvelig forlening med Estland.⁷¹ Den følgende dag reguleredes de østdanske forhold i deres helhed gennem et forlig mellem Christoffer og Johan, hver med deres respektive hjælpere.⁷²

Overfor Johan havde Christoffer ved overenskomsten i Lübeck den 30. november 1328 forpligtet sig til at skaffe rigets stormænds godkendelse af dispositionerne dér; om denne godkendelse nogensinde blev givet véd vi ikke, men i Ringstedforliget revideredes bestemmelserne i

⁶⁸ Ludvig Albertsens arvingers pantebesiddelser er et kompliceret kapitel for sig. Godset i Thy og Mors var de formentlig kommet i besiddelse af som kompensation for de store midtjyske besiddelser med Kolding og Ribe, der tilsyneladende straks blev inddraget efter Ludvig Albertsens død. Huitfeldt beretter ganske vist at Christoffer bekræftede Ludvig Albertsens arvingers jyske besiddelser, men DD 2. r. X, nr. 266, formoder der er tale om en *e silentio*-slutning, cfr. Huitfeldts fremstilling af Christoffer II's tilbagekomst til Danmark, p. 119. – Efter Skånes overgang til kong Magnus i 1332, anerkender denne Ludvig Albertsens arvingers panterettigheder til Blekinge og Lister, samt andel i mønten i Lund, DD 2. r. XI, nr. 76, 12. november 1333.

⁶⁹ DD 2. r. X, nrr. 157–58.

⁷⁰ Stridighederne fremgår af Johans overenskomst med Ludvig Albertsens arvinger, DD 2. r. X, nr. 166, hvori Johan lover, at ». . . om oss hendis at indgaa met vor broder Christoffer/ for dum Danmarckis konge/ nogen sone/ da ville wi der vdi indlucke denem/«. Af Ringstedforliget, DD 2. r. X, nr. 172, § 22, fremgår at stridighederne har medført krigsomkostninger.

⁷¹ DD 2. r. X, nrr. 170–71.

⁷² DD 2. r. X, nr. 172.

hvert fald til Johans fordel – han havde jo måttet påtage sig store forpligtelser overfor Gerhard og havde haft store omkostninger i forbindelse med det forløbne felttog. Med § 1 gentoges forleningen med Femern; i § 2 blev pantesummen for Lolland opskruet til 20.000 mark sølv, idet Christoffer næppe har kunnet præstere én penning af de 10.000 mark han var Johan skyldig kontant; derudover var Johan i stand til at anse sine videre krav for meget betydelige, idet han fik udlagt hele Skåne og Sjælland, med undtagelse af Kalundborg,⁷³ Werlernes, Mecklenburgernes og Knud Porses besiddelser, som panter for ». . . so vele suluers. also he vns rekenen vnde be wisen mach redelken« (§ 3). Størrelsen af Christoffers ny gæld blev altså ikke fastlagt endeligt ved denne lejlighed, men end ikke de omtalte store panter kunne honorere Johans forventninger; som compensation for Kalundborg skulle Christoffer skaffe ham Hindsgavl, om nødvendigt gennem magtanvendelse (§ 4). Den samlede gæld skulle afdrages med nettoprovenuet af panterne og ». . . wat van schatte valt oppe Jutlande. vnde Fune . . . den susten penningh . . .«; først når den fulde pantesum var betalt skulle panterne tilbagegives under ét (§§ 5–8).

Ikke alene afpressede Johan således Christoffer samtlige disponible aktiver, men udstrakte også sine krav til hans kommende erhvervelser. Bestemmelserne om Hindsgavl, om andelen i de jysk-fynske skatter og det i §§ 15–16 indeholdte løfte om at indsætte høvedsmænd som ville garantere Johans interesser i de slotte der måtte blive erhvervet i Jylland og på Fyn, er klart rettet mod Gerhard. Ligesom ved aftalerne om Helsingborg agtede Johan ikke at respektere Gerhards rettigheder i henhold til Hansühn-aftalen; at Christoffer i § 11 måtte forpligte sig til at overholde ». . . de sone de ghreue Johan twisscen vns vnde ghreue Gherarde dedinghet heft . . .« siger intet om Johans hensigter, men fastholder kun Christoffer til *sine* forpligtelser.

Christoffers fredsslutning med de østdanske herremænd bestod i almindelige forsikringer om kongens fred og privilegiestadfæstelser for navngivne personer (§§ 10 og 12), specielle garantier for overenskomsterne med Knud Porse (§ 19) og en bestemmelse om at Erik Christoffersøn som betingelse for sin frigivelse skulle forsone sig med danskerne på et hof i Helsingborg den 21. november (§ 25).⁷⁴ Når kirken er medtaget i fredsslutningen (§ 9) er det formentlig blot for fuldstændighedens

⁷³ Kalundborgs tilhørsforhold er uvist, cfr. ovnf. note 32.

⁷⁴ Om dette hof findes ingen efterretninger, men Erik Christoffersøn var i hvert fald på fri fod i det kommende år.

skyld, for den ses ikke at have spillet nogen rolle i de forudgående begivenheder. Af udenlandske herrer fik hertug Albrecht af Sachsen-Lauenburg bekræftelse på sine breve (§ 13), dvs. på forlenerne med mønten i Randers og med Tåsinge. Udenlandske fyrster og herrer fik i almindelighed garanti for deres danske besiddelser (§ 21).

Til gengæld for de formidable indrømmelser havde Christoffer fået tilsagn om Johans støtte i Jylland og på Fyn (§ 14); men han vidste nu hvad prisen var, og valgte i stedet en tilnærmelse til Gerhard.

Den 25. februar 1330 forlenede Christoffer og hans søn Erik i Ribe Gerhard arveligt med Fyn uden omliggende øer.⁷⁵ Denne forlening var udtryk for at Gerhard definitivt opgav Valdemar III's kongeværdighed.⁷⁶ Valdemar måtte derfor have sit hertugdømme tilbage og Fyn var Gerhards kompensation herfor. Ribeforleningen gav dog Gerhard ekspektance på Sønderjylland, hvis den abelske fyrsteslægt skulle uddø med Valdemar, mod at Fyn i så tilfælde faldt tilbage til kronen. Gerhard foretrak naturligvis Sønderjylland for Fyn og Ribeforleningen var i det hele taget ingen gunstig disposition for ham, så meget mindre som Christoffer og Erik forbeholdt sig Nyborg med det halve Fyn ». . . quousque castrum Helsingborgh nobis fuerit resignando presentatum«, hvornår *det* så kunne ske.

Ribeforleningen var dog kun en del af et større aftalekompleks. Ved trekantforliget i Lübeck den foregående sommer havde Christoffer erkendt en gæld til Gerhard på 80.000 mark sølv, hvoraf Johan havde påtaget sig de 22.000; hvorledes de resterende 58.000 mark sølv er blevet konverteret til pantbesiddelser i enkeltheder fremgår dog ikke af det bevarede materiale, ejheller om dette beløb blev anset som gældende i vinteren 1330.

10.000 mark sølv *kan* der dog redegøres for; dem fik kong Erik som medgift med Gerhards søster Elisabeth, enke efter hertug Johan af Sachsen-Lauenburg. Medgiften blev udredt af Gerhard, dvs. afskrevet hans tilgodehavende, mod at Elisabeths søn pantsatte alle sine lande til Gerhard.⁷⁷

Gerhards panter for det resterende tilgodehavende lader sig oplyse middelbart. Den 24. februar 1331 sluttede han et forlig med *sin* største kreditor Johan v. Hummersbüttel, der som pant for sit tilgodehavende

⁷⁵ DD 2. r. X, nr. 200.

⁷⁶ Valdemar udstedte sit sidste brev som dansk konge den 4. februar 1330 i Ribe, DD 2. r. X, nr. 197.

⁷⁷ DD 2. r. X, nr. 106, 9. april 1330.

modtog Hindsgavl med halvdelen af Fyn; såfremt han mistede dét skulle han i stedet have successivt Tørring og Plön; til yderligere afbetaling af gælden skulle hr. Johan modtage halvdelen af bederne og kirketienderne i hele Sønderjylland, i Ribe og Kolding fogedier, samt på Ærø og Langeland når Gerhard kom i besiddelse af disse.⁷⁸

Den sidste opremsning må formodes at omfatte samtlige Gerhards disponible besiddelser i Danmark, eftersom den også medtager områder han havde udsigt til at erhverve i nær fremtid, nemlig Ærø og Langeland.⁷⁹ Tilsyneladende har Gerhards jyske pantebesiddelser da været identiske med afdøde Ludvig Albertsens midtjyske besiddelser, men det er vanskeligt at foretage en bestemmelse af de enkelte slottes tilliggende.⁸⁰ I hvert fald var Christoffer og Erik i besiddelse af den tredje kongeborg i Jylland, Skanderborg, hvorfra de i den følgende tid var i stand til at udøve kongelig myndighed i de nordlige dele af Jylland.⁸¹

Sammenlignet med Johan havde Gerhard kun stillet beskedne fordringer til Christoffer; den endnu ulmende jyske væbneropstand, men især Johans grådige aspirationer må have stemt ham for en mindelig ordning med Christoffer. Dennes forlig med Gerhard indeholdt imidlertid brud på hans forpligtelser overfor Johan i henhold til Ringstedforliget. Herom meddeler Detmar under 1330: »In der tiid wolde koning Christophor vorword nicht holden, de he hadde maket mit sineme brodere, greven Johanne; dar umme samelde de greve vele volkes uppe Pheune, unde wolde den koning soken to Jutlande. dat unterneng greve Ghert, sin veddere; de deghedinghe mit deme koninghe, dat he scholde Jutlande holden unde laten greven Johanne de anderen land, alset vore was ghedeghedinghet . . .«. ⁸² Det væsentlige i Detmars beretning, det der ikke fremgår af det diplomatariske materiale, er oplysningen om et åbent brud mellem Johan og Christoffer.

Det forlig Gerhard mæglede er også kendt gennem Christoffers skades-

⁷⁸ DD 2. r. X, nr. 288.

⁷⁹ DD 2. r. X, nr. 289, 3. marts 1331; Gerhard slutter forlig med Lars Jonsen om Ærø og Langeland, hvorved han modtager Ærø som pant for 1.000 mark sølv, mens Langelands tilhørsforhold udskydes til senere afgørelse.

⁸⁰ Ifølge Christoffers håndfæstning af 1320, DD 2. r. VIII, nr. 176, § 15, var Ribe, Kolding og Skanderborg de eneste kongeborge i Jylland der ikke skulle nedbrydes; denne bestemmelse er sandsynligvis blevet respekteret, cfr. Essenbækårbogen under 1320, *Annales Danici*, p. 148, »Kalfß destruitur«. – C. E. F. Reinhardt, *Til Belysning af nogle Punkter i Valdemar Atterdags Historie*, HT 4. r. IV, p. 160f. og p. 170ff., søger at bestemme de enkelte borges tilliggende i 1340.

⁸¹ Cfr. *Jyske krønike*, *Scriptores minores I*, p. 453, samt DD 2. r. X, nrr. 243 og 304.

⁸² Detmar, op. cit., p. 463.

løsbrev til Gerhard af 10. august 1330 for dennes kautionsforpligtelser overfor Johan, med hensyn til den overenskomst ». . . que in litteris inter dictum fratrem nostrum et nos editis plenius continentur«. ⁸³ Der henlydes hér næppe til Ringstedforliget, eftersom dette indeholdt en række uacceptable bestemmelser for Gerhard. I stedet må der være indgået et nyt forlig der har indskrænket Johans interesseområde til Østdanmark, og som muligvis også har fastsat hans tilgodehavende endeligt; der *kan* da være tale om et brev – omtalt i Kejserprocessen 1424 – hvori Johans tilgodehavende fastsættes til 100.000 mark sølv. ⁸⁴

CHRISTOFFERS tilbagekomst til Danmark var et produkt af den magtkamp der opstod mellem fætrene Gerhard og Johan, da grunden begyndte at skride under den svage formynderregering for Valdemar III. De danske herremænd så passivt til og tilpassede sig den ringe forandring fra formynderregering til kongemagtens faktiske ophævelse. ⁸⁵

⁸³ DD 2. r. X, nr 234.

⁸⁴ DD 2. r. X, nr. 349, der forslagsvis bringer denne regest i forbindelse med Gerhards forlig med Christoffer, DD 2. r. X, nr. 348, 10. januar 1332. Da dette forlig imidlertid følger efter Christoffers og Johans *felles* nederlag mod Gerhard, vil det være nok så sandsynligt at henføre regesten til sommeren 1330, hvor Johans stilling var stærkere.

⁸⁵ Cfr. Aksel E. Christensen, op. cit., p. 100.

SUMMARY

The Rule of Valdemar III and the Return of Christopher II

IN 1326 Christopher II (1320–26, 1329–32) was overthrown by the most powerful Danish nobles in alliance with Count Gerhard of Holstein-Schauenburg, whose ward, Duke Valdemar of South Jutland, was placed on the Danish throne.

Danish source material is scant but nevertheless provides clear evidence that the whole kingdom was brought under a rigid feudal system. The regency apparently functioned in harmony with the great feudal lords.

An attempt is made to clarify the character of the regency by examining its ability to safeguard the interests of the Crown in the disputes concerning the principality of Rügen, a fief of the Crown, during the years 1326–28. The fact that the regency had of necessity to come to terms with the control of the situation there by others is to be taken as an indication that all its resources were concentrated on maintaining its authority in Denmark itself, where those who lost most by the feudalization process—the “gentry” and the peasants—expressed their dissatisfaction by revolt.

A Jutland revolt in 1329 seriously jeopardised the position of the regency. Although there was no contact between the exiled King Christopher and the insurgent Jutlanders—his return was the last thing they wanted—yet the revolt had a great influence on the downfall of the regency. Christopher had already gained support for his plans to return from his half-brother Count John of Holstein-Kiel. In the summer of 1329 the terms of Christopher’s restoration were discussed at Lübeck between these two and Gerhard, but without the participation of representatives of the Danish clergy and nobles. The terms stipulated were to protect and guarantee the Counts’ interests in the Danish realm. The negotiations were from the start coloured by dishonesty on all sides, and the actual reorganisation of the government in Denmark began in the autumn of 1329 by John seizing the territory east of the Great Belt without regard for Gerhard, or for that matter Christopher. In consequence these two joined forces against John’s further aspirations by arriving at an amicable settlement in February 1330. Accordingly Valdemar III renounced the Throne for all time, but Gerhard retained approximately half of the kingdom west of the Great Belt as a fief and security for his pecuniary demands. An attempt on the part of John to force his claim to a share of West Denmark was unsuccessful.

The Danish clergy and nobles found no difficulty in adjusting themselves to the slight change-over from a weak regency to what amounted to the abolition of royal power.